

Kurda, Kuşa ve Aşa!

Kurda, Kuşa ve Aşa!

Eyüp Yüksel, 2000 yılında Ankara'nın ılık bir sonbahar gününde, ince belli bardağından çay içerken Tuz Gölü'nün korunan bölge ilan edildiği haberini almıştı. Özel Çevre Koruma Kurumu'nun (ÖÇKK) bir personeli olarak, bu kararın çıkmasını bekliyor ve umut ediyordu, yine de bu haberi aldığı anda çok heyecanlanmış ve kaygılanmıştı. "Bu kadar büyük bir bölgeyi nasıl idare edebiliriz?" sorusu aklını kurcalıyordu.

Eyüp'ün, ÖÇKK'deki meslektaşlarının, seyahatimiz sırasında tanıştığımız pek çok insanın ve bölgede yaşayan herkesin sorunu, bölgede birbiriyle bağlantılı olan ekonomi ve çevre konularının yönetiminin nasıl sürdürüleceğiydi. Bölgede yaşayan 150.000 insanın çoğu ağırlıklı olarak tarımla geçiniyor. Topraktaki yüksek tuz seviyelerine bağlı olarak, göl çevresinde benzersiz bir ekosistem gelişmişti ve burada yetiştirilebilecek

Fotoğraf: Gün batımında Tuz Gölü © Gordon McInnes

Fotoğraf: Kantarda tartılacak şeker pancarları © Gordon McInnes

ürünler hakkında sınırlamalar bulunuyordu.

Bölgede en çok şeker pancarı (2008'de Türkiye'deki toplam üretimin %6,4'ü) ve mısır yetiştiriliyor. Ancak bu ürünleri yetiştirmek için bol miktarda suya ihtiyaç var; yüzeyden 4 metre aşağıda olan su seviyesi, son yıllarda yüzeyden 50 metre aşağıya kadar çekildi. Bu da bölgede yaşayan çiftçilerin harcamalarının artmasına neden oldu ve bir kısmını tarlalarını terk etmek zorunda bıraktı. Yıllarca sulama için kontrolsüz bir şekilde yeraltı suyu kullandıktan sonra, şimdi kuyuların kayıt altına alınarak kullanılması gerekiyor. İklim değişikliği ve artan sıcaklıkların,

yalnızca ekonomiyi değil, aynı zamanda bu benzersiz ekosistemdeki hayatı da olumsuz yönde etkileyecek olan su kıtlığını daha da artırması bekleniyor.

Haber çıktıktan sonraki gün, Eyüp meslektaşlarıyla beraber bölgeye bir yolculuk tertip etmekle meşguldü. İlk olarak, bölgenin en büyük şehri olan Konya'da valiyi ve civardaki Ankara, Konya ve Aksaray illerinin gölün çevresinde bulunan birçok ilçesinin ve köyünün belediye başkanlarını ve yöneticilerini ziyaret etmeleri gerekiyordu.

Eyüp, uzaktaki ufuk çizgisinin üzerinden uzanan gökyüzünde

Türkiye’de, 1988’den 2004’e kadar olan sürede, kararname ile 14 adet Özel Çevre Koruma Bölgesi belirlenmiştir. Tuz Gölü Özel Koruma Bölgesi (ÖÇKB), açık ara farkla korunan en büyük bölgedir. 2000 yılında koruma bölgesi ilan edilmiştir ve 7414 km² ile diğer ÖÇKB’lerin birleşiminden daha büyük bir alana sahiptir. Aslında, büyüklüğü yaklaşık olarak Kıbrıs kadardır. Günümüzde Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın bir parçası olan ÖÇKK, “doğal güzellikleri, tarihi ve kültürel kaynakları, biyolojik çeşitliliği ve su altında ve üstündeki canlı ve cansız varlıkları korumak; bu değerleri gelecek nesillere aktarmak; sürdürülebilirlik çerçevesinde bölgesel gelişim sağlamak ve toplumu çevre konusunda bilinçlendirmek” gibi büyük ve iddialı bir amaç taşımaktadır. Bütün ÖÇKB’ler, hem kara hem de deniz suyu kaynakları içeriyor.

Anadolu Platosu'nun ortasında, Türkiye'nin merkezine yakın bir konumda yer alan Tuz Gölü, uzaydan bakıldığında dev bir beyaz bulut veya karla kaplı bir dağ sırası gibi görünmektedir. Göl, ÖÇKB dahilinde yaklaşık 1.500 km²'lik alanıyla dünyadaki en büyük tuz göllerinden biridir. Oldukça sığdır; kuru ve sıcak yaz aylarında, su kalın bir tabaka bırakacak şekilde buharlaşır. Bu tabakayı kazımak suretiyle Türkiye’de üretilen tuzun %70’ine varan bir kısmı temin edilir.

güneş yükselirken, gölün etrafındaki düz Konya ovasında çaprazlama gidip gelerek yaptıkları bu ilk ziyareti iyi hatırlıyor. Koyunları ve arazilerini koruyan bir sürü çoban köpeği gördüğünü ve koyunların düzgün bir sıra oluşturup saygılı davranarak köpeklere teşekkür edişini hayal ettiğini de hatırlıyor. Tuzlardan oluşan toz kümesinin rüzgarda uçuşup bitkileri, makineleri ve insanları klasik sanat eserlerine benzeyen beyaz heykellere dönüştürdüğünü de hatırlıyor. Bölge için yaptığı planları takip etmek üzere düzenli olarak

göle geri dönüyor. Bu planların içinde, yeni kurulan bir tuz üretim fabrikasından gelecek muhtemel etkileri kontrol altına almak ve gölün ekosistem değerlendirmesini geliştirmek de yer alıyor. Göle yaptığı seyahatlerde ayrıca yeni bitki türleri bulmak için bölgede araştırma yapıyor. Bulduğu bitki türlerinin bazıları hem onun için hem de bilim için yenilik taşıyor. Toy kuşlarını da gözetliyor, ancak henüz bulabilmiş değil. Bu da onu endişelendiriyor. Toy kuşları, gölün çevresindeki bozkır habitatının en önemli kuş türüdür, ancak habitat tahribi

Fotoğraf: Tuz Gölü'nde step habitatları © Gordon McInnes

ve su kaynaklarının azalması sebebiyle sayıları çok azaldı. Eyüp, diğer birçok eserin yanı sıra "Türkiye Kuşları Cep Kitabı" eserinin de yazarı olan ünlü kuşbilimci İlhami Kızıroğlu'nun sözlerini hatırlıyor: "Kuşlar olmadan dünyada yaşam tahammül edilemez bir yere dönüşür." Eyüp, toy kuşları ekolojisiyle ilgili bilinenleri ve bilinmeyenleri düşünürken, "Bu kuşları korumalıyız!" diyor.

Eyüp, yaz gelince altında dinlenecekleri ve çocukların oyun oynayacağı serin gölgeler oluşturmak için ağaçlar dikmek isteyen çiftçilerle tanışıyor. Ancak bu açık, rüzgar alan tarım arazisinde yalnızca birkaç

ağaç var. Eyüp, çiftçilerden birine, bir dedeye soruyor: "Bölgenizin ne kadar önemli olduğunun farkında mısınız? Özellikle de tüm dünyada ve Avrupa'da bilinen benzersiz yerel bitkilerin?" "Hayır" diye cevaplıyor çiftçi, "biz sadece hayvan yemiyle ve şeker pancarıyla ilgileniyoruz! Ve çocuklarımızın büyüüp yuva kurmasına yardım ediyoruz."

Bu çiftçi, soruyu cevaplarken biyolojik çeşitlilik konusunda ziyade günlük sorumluluklarına odaklanmıştı. Yine de bu bölgede yaşayan ve "Kurda, kuşa ve aşa!" diyen çiftçilerin yüzyıllardır nesilden nesle aktardığı geleneğin şüphesiz

Tuz Gölü, kuşlar için Türkiye'nin en iyi göllerinden biridir. Soğuk ve yağışlı kışlar geçiren bu büyük su alanı, özellikle tuzlu ortamlara adapte olmuş su kuşlarının kışları geçirebileceği büyük bir alan sağlamaktadır. Flamingolar (*Phoenicopterus ruber*), kılıçgagalar (*Rercurvirostra avocetta*), angut kuşları (*Tadorna ferruginea*) halkalı yağmurcunlar (*Charadrius hiaticula*), turnalar (*Grus grus*) ve sakarca kazları (*Anser albifrons*) büyük sürüler halinde gölde yaşamaktadır. Bölgedeki seyrek insan nüfusu ve tatlı su kaynaklarının çevresindeki birçok su hayvanı nedeniyle, kuşlar gölün etrafındaki göletlerde, çayırlarda ve ekili alanlarda da yaşamaktadır. Konya Havzası'ndaki gölün çevresinde 11 adet önemli Kuş Bölgesi vardır; bunların dokuzu korunan bölge statüsündedir. Bu bölgeler, Avrupa'da üreyen, küresel olarak tehdit altındaki 13 kuş türünün 8'i için üreme alanı sağlamaktadır.

Gölün çevresindeki bölge, bazıları yalnızca bu bölgede bulunan nadir ve nesli tükenmekte olan tuzcul (tuz seven) bitkileri ve böcekleriyle de ünlüdür. Çoğu bitki, sert iklim koşullarında büyümeyi hızlandıran hızlı fotosenteze olanak sağlamak için özel adaptasyonlar gösterir. Aşırı sıcaklık, yüksek tuzluluk oranı, düşük mineralli besinler ve yüksek radyasyon gibi yeryüzünde bilinen en sert koşulların bazılarına uyum sağlamışlardır. Tuzlu suyu kökleri aracılığıyla alırlar ve salgılayıcı bitkiler, glandüler hücreler aracılığıyla yapraklarında ve üst bölümlerinde tuzu çevreye geri verirler, böylece tuzla kaplanır ve mermer beyazlığında canlı heykellere dönüşürler. Sukulentler olarak bilinen diğer tuzcul bitkiler, koful olarak bilinen büyük etli kovuklardaki su miktarını artırarak tuz zehirliliğini en aza indirebilmektedir.

Bölgeye özgü 21 adet tuzcul bozkır bitkisi tanımlanmıştır, bunların 11'i yok olma tehlikesi altındadır. Sukulent türü *Bolboschoenus maritimus* (tuzlu bataklık sazı veya Bayonet otu), gölü doğrudan çevreleyen tuzlu bataklıklarda bulunur. Daha az tuzlu şartlarda, *Suaeda carnosissima*, *Salicornia europaea* (yenilebilir deniz börülçesi veya deniz rezenesi) ve *Salsola crassa* dahil, sınırlı sayıda türler yetişebilir. Bunlara ek olarak, *Halocnemum strobilaceum*, *Halimone verrucifera* ve *Camphorosma monspeliaca* (tıbbi bir bitki) gibi küçük çalı bitkiler ve *Limonium* (deniz lavantası ya da bataklık biberiyesi), *Taraxacum farinosum* ve *Frankenia hirsute* gibi çiçekli bitkiler dahil, çok sayıda başka tür vardır.

Başka bir yerde bilinmeyen dört bitki türü *Ranunculus*, *Iberis*, *Anthemis* ve *Linum* genera da, gölün civarında sınırlı sayıda ve dağılımda keşfedilmiştir.

Fotoğraf: Tuz Gölü'nden bitki örnekleri © Gordon McInnes

bilincindeydi. Tarlalarına tohum ekerken, tohumlardan faydalansınlar diye önceliği kurtlara, sonra da kuşlara veriyorlar, daha sonra ailelerini doyuracak ekmeği yapmak için mısır yetiştiriyorlar.

2009 yılında, Eyüp, Eyüp'ün patronu Mehmet Menengiç ve iş arkadaşları Emrah Manap, Murat Karahan, Nuran Şen, Nisa Nur Akan ve Muktedir Demirbüken ve ayrıca gölün ekolojisi konusunda önde gelen iki Türk uzman Dr. Alptekin Karagöz ve Dr. Ahmet Duran

ile birlikte seyahat ederken, Tuz Gölü Özel Çevre Koruma Bölgesi'ni ziyaret ettik.

Tuz Gölü'ne ulaşmamız üç günümüzü aldı, hatta çoğu zaman gölü görebileceğimize ihtimal bile vermemiştik! Birinci güne, birçok şaşırtıcı kaya oluşumuna ve geniş bir kültürel mirasa ev sahipliği yapan, Tuz Gölü'nün doğusunda ve Kapadokya'nın merkezinde yer alan Ürgüp ile başladık. Daha sonra, Mevlana Celaledin-i Rumi ve onun Semazenlerinin memleketi olan Konya'ya

Kapadokya, Tuz Gölü'nün hemen doğusunda yer alır. Burası, Erciyes Dağı ve Hasan Dağı'nın volkanlarından 10.000 yıl önce püsküren lav rüzgarları ve su hareketleriyle şekillendirilmiş değişik kaya oluşumlarıyla, peri bacaları, kubbeler, mağaralar ve vadilerle dolu inanılmaz bir yer. İnsanlar, lavların soğuduğu Neolitik (yeni taş devri) çağdan beri burada yaşamışlar. Yumuşak tüf kayadan kiliseler, evler ve hatta (toplamda 36'dan fazla) yer altı şehirleri oymuşlar. Yer altı şehirleri, bu değişik halklar tarafından yüzyıllarca gizli ayin yerleri, yiyecek depoları, şarap mahzenleri, ahırlar, evler ve kurt gibi vahşi hayvanlardan ve düşmanlardan koruyan barınaklar olarak kullanılmış. Şehirlerin bazılarının girişi, dışarıdan açılması imkansız olan değirmen taşlarıyla engellenebiliyordu. Düşman işgalcilerden gelen tehlikeler olmasına rağmen, bölge yaşanması ve verimli bir tarım alanı olarak çok çekiciydi. Şehirlerin bazıları, tahıl depolamak, müşterek mutfaklarda yemek pişirmek ve şarap yapmak için kullanılan yer altı tesisleri ile 10.000 kişi kapasitesine sahipti. 20. yüzyılın sonlarına kadar, Neolitik eserlerin ve yeraltı şehirlerinin bazıları keşfedilmemişti. Günümüzde bu bölge, turistlerin başlıca ilgi odağıdır.

geçtik. Sonra, takip eden iki gün boyunca valilerle, belediye başkanlarıyla ve gölün yakınında yaşayan çiftçilerle buluştuk. Nihayet göle varmadan önce, bir tuz üretim tesisi ve bir su arıtma tesisinin yanı sıra hassas ekosistem üzerindeki çevresel baskıların azaltılmasına yardım etmek amacıyla ÖÇKK fonlarıyla kurulan bir belediye atık bertaraf tesisini ziyaret ettik.

Yolculuğumuz boyunca, Türk misafirperverliğinin en güzel şekliyle ağırlandık; yerel belediye başkanları, yöneticiler

ve aileleriyle beraber çay içtik, yemek yedik, onur konukları gibi ağırlandık.

Altınekin'deki kaymakamlarla, belediye başkanlarıyla ve çiftçilerle görüştüğümüz ikinci günde, Dr. Karagöz ve Dr. Duran, Tuz Gölü'nün tarihi gelişimiyle ilgili bilgiler içeren kapsamlı sunumlar yaptı. Bu sunumlar, göl ekosistemiyle ve çoğu bölgeye özgü olan, bazılarının bilim tarafından daha yeni yeni tanındığı ekosistemdeki tuz seven bitkilerle ilgili pek çok fotoğraf ve grafik içeriyordu. Ayrıca,

Konya, Tuz Gölü'nün hemen güneyinde yer alan, bir milyonun üzerinde sakiniyle Türkiye'nin önemli şehirlerinden birisidir. Yaklaşık 9.000 yıl önce, Neolitik dönemden kalma yerleşim yerleri kalıntılarıyla zengin bir kültürel tarihi vardır. Özellikle, Konya'nın en eski tarihi binası Alaaddin Camii gibi pek çok önemli yapının, teoloji, astronomi ve diğer bilimlerin öğretildiği pek çok okulun (medreseler) yapıldığı dönem olan 12. yüzyılın sonlarında (Osmanlı zamanından önce), Selçuklular zamanında gelişmiştir. Bu dönemde, Konya ayrıca Doğu Anadolu'nun çoğunu ve Akdeniz ile Karadeniz'deki pek çok limanı yönetiyordu. Konya, en çok 13. yüzyıl İslam şairi ve ilahiyatçısı Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin istirahatgahı olmasıyla ünlüdür.

Cömertlik ve yardım etmekte akarsu gibi ol
Şefkat ve merhamette güneş gibi ol
Başkalarının kusurlarını örtmekte gece gibi ol
Hiddet ve asabiyette ölü gibi ol
Tevazu ve alçak gönüllülükte toprak gibi ol
Hoşgörüde deniz gibi ol
Ya olduğun gibi görün, ya görüdüğün gibi ol

*13. Yüzyıl İslam Şairi
Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin
Yedi Öğüdü*

Mevlana, insan doğasının ve onu çevreleyen doğal dünyanın zeki bir gözlemcisiydi. Semazenler olarak da bilinen Mevlevilik, 1273'te Mevlana'nın ölümünden sonra müritleri tarafından Konya'da kurulmuştur.

ÖÇKK tarafından başlatılan ve kısmen finanse edilen damlama sulama ile şeker pancarı üretimi için bir tanıtım pilot arazisini ziyaret ettik. Burada, Adem Kaya çiftçilere ekipman almaları için kredi sağlayacak düzenlemeleri açıkladı ve

yüksek şeker içerikli daha fazla pancar üretmek için, %37 daha az su, %17 daha az gübre ve %50 daha az yakıt anlamına gelen bu teknolojiyi kullanarak elde edilebilecek sonuçları bize gösterdi. ÖÇKK, damlama sulama ile gelen ekonomik,

çevresel ve toplumsal faydaları daha fazla insana duyurmak için, pilot araziye gölün çevresindeki diğer tarlalara ve ilçelere taşıdı.

Çiftçiler sonuçlardan etkilendi ama nispeten düşük harcamalara rağmen yeni ekipmanları finanse etmek için kredi almak konusunda tereddütte kaldılar. Konya Şeker Pancarı Yetiştiricileri Kooperatifi tarafından, 56.000'den fazla ortağı olan ve üyelerine %1 faizli 15 ay geri ödemeli krediyle boru satan bir damlama sulama fabrikası yapıldı. Bu düşük oranlara rağmen, çiftçiler, ürünleri için çeşitli pazar fiyatlarıyla ilgili kısa vadede ve iklim ve su kaynaklarıyla ilgili uzun vadede karşılaştıkları belirsizlikler konusunda endişeliydi.

Son gün, ilk olarak gölün etrafındaki yaşam alanlarını keşfettik. Bu noktada, gölün kendisi hala gözden uzaktı ve yağmur yağması beklendiğinden ve açık bozkırda mahsur kalma riskimiz olduğundan yaklaşamadık. Onun yerine, Günyüzü köyü meydanında yerel çiftçilerle ikinci kez görüşmeye gittik, burada bölgedeki okulda okuyan

Fotoğraf: Mehmet Menengiç damlama sulamalı ve damlama sulamasız yetiştirilmiş şeker pancarlarını gösteriyor © Gordon McInnes

çocuklar da bizi karşılayanlar arasındaydı.

Bölgedeki çiftçiler, burada iklim değişikliği, toprağın tuzlanması ve git gide düşen su seviyesi yüzünden yeteri kadar su sağlamakla ilgili endişelerini vurguladı. Ağaç dikmenin gerekliliğini vurguladılar ve bölgeye dikilebilecek en iyi ağaç türleriyle ilgili tavsiye istediler. Damlama sulamayla

ilgilendiklerini tekrarladıklar, ancak daha fazla finansal destek istediler. Öfkeli bir çiftçi şöyle konuştu: "Tarlalarımı, toplamda 50.000 Türk lirası değerindeki damlama sulama sistemine çevirmek için borç aldım. Yarisını kendim ödemek zorunda kaldım. Halim vaktim yerindeydi, ödedim. Ama buradaki çiftçilerden, yarisını ödeyebilecek olanlar bir elin parmaklarını geçmez. Bakanlık adım atmalı ve çiftçilere ödenek vermeli. Yalnızca bölgedeki çiftçiler değil, bütün ülke damlama sulamaya geçmeli." Çiftçiler,

belediye başkanından, ulusal hükümetten ve Avrupa'dan, geçimlerini sürdürmek, ailelerine bakmak ve bölge kültürünü devam ettirmek için sakin ve nazik bir şekilde, teker teker daha fazla yardım istedi.

Günyüzü Belediye Başkanı Mehmet Kale, ailesi ve diğer yerel belediye başkanları ve çiftçiler ile etkileyici bir öğle yemeği yedikten sonra, 20 metrenin altında görüş mesafesiyle bir tozkoparan fırtına eşliğinde gölün ucundaki Yavşan tuz üretim tesisine

Fotoğraf: 'Günyüzü'nde hoşgeldiniz' © Gordon McInnes

Fotoğraf: Günyüzü'nde çiftçilerle sohbet © Gordon McInnes

gittik. Yavşan tuz üretim tesisi, göldeki üç tuz tesisinden biridir, müdürü gölün tuz üretimiyle ilgili bize bilgi verdi. Nihayet, göl yüzeyinden kazınmış tuz höyükleriyle boydan boya kaplı olan gölün kendisine son haftalarda ulaştık. Tozkoparan fırtınadan sonra ışık azaldı; göl, sisin içinde kaybolan pembemsi bir kar sahnesine benziyordu. Seyahatimiz sırasında, tarım ve diğer ekonomik faaliyetlerin baskılarını azaltmak suretiyle göl ekosisteminin nasıl korunduğunu ve çiftçilerin

değişen iklime, yeni teknolojilere ve korunan alanda yaşamaya nasıl uyum sağladıklarını görmüştük. Seyahatimiz artık bitmişti.

Bölgeye varmadan önce, Tuz Gölü bölgesine geri dönerken (canavar olarak bahsedilen) kurt söylentileri vardı. Hem vahşi hayvanların hem de çiftlik hayvanlarının zengin çeşitliliğinden faydalanan kurtlar, Tuz Gölü'nde ve gölü çevreleyen bölgede sıkça kurt görülüyordu. Geri dönüyor olabilirler.

Dönüyorlarsa, bu durum sayesinde çiftçiler geleneksel "kurda, kuşa ve aşa" sloganına devam edebilecek ve bu benzersiz ekosisteme bağlı diğer sakinlerle ürünlerini paylaşabilecekler.

Teşekkür

Bu öykü, Eyüp Yüksel ve ÖÇKK'den iş arkadaşlarının yanı sıra Gülçin Karadeniz ve John O'Doherty (AÇA) ile yakın işbirliği içinde hazırlanmıştır.

Fotoğraf: Yavşan'da tuz tepeleri © Gordon McInnes

Avrupa Çevre Ajansı
Kongens Nytorv 6
1050 Copenhagen K
Danimarka

Tel.: +45 33 36 71 00
Faks: +45 33 36 71 99

Web: eea.europa.eu
Sorular: eea.europa.eu/enquiries

